

УДК 94(477):343.21(430)]"1941/1944"

Іваненко Аліна

кандидат історичних наук, докторантка Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

alina.a.ivanenko@gmail.com<https://orcid.org/0000-0001-9303-7395>**НІМЕЦЬКЕ КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО В ОКУПОВАНІЙ УКРАЇНІ: ХАРАКТЕРИСТИКА НОРМАТИВНОЇ БАЗИ**

У статті розглянуто Німецьке кримінальне уложення від травня 1871 р., доповнене та змінене у відповідності наступним законам до 1 жовтня 1941 р. у поєднанні з Постановою Рейхскомісара для України про покарання невеликих злочинів і порушень в межах Рейхскомісаріату України від 8 травня 1942 р. На основі Постанови конкретизовано діяльність шефенів, проаналізовано Уложення з юридичної точки зору та окремо виділено статті, за якими могли виносити судові рішення українські шефени у відповідності із Постановою для розмежування діяльності в галузі Кримінального права німецьких та українських судів. Список статей, які відносили до правомочності судів шефенів достатньо невеликий у порівнянні з німецькими судами. В основному, такі суди вирішували справи щодо діянь, які кваліфікувались як проступки чи правопорушення. Окрім того, будь-яке рішення суду шефенів могло бути змінене за висновком Гебітскомісара. Таке порівняння юрисдикції судів та постатейний розбір двох основних документів, на яких базувалось кримінальне право окупованих територій, дає реальну картину судової системи через призму нормативно-правової бази.

Ключові слова: *Уложення, кодекс, стаття, злочин, покарання, позбавлення волі, штраф.*

Із німецькою окупацією України для місцевого населення розпочався новий етап і нові умови життя. Керівництво Третього Райху мало далекосяжні плани щодо України. Вони передбачали побудову «нового порядку» із його стратегічною метою колонізації та перетворення загарбаного територіального масиву на «життєвий простір» для арійців. Але із окупацією нацистські лідери зустрілися із необхідністю нормативно-правового врегулювання соціальних відносин у місцевому середовищі, у тому числі й суто кримінальних. Тому німецька адміністрація здійснювала спроби введення в повсякденне життя окупованого соціуму власні правові норми, опираючись на вироблену в Третьому Райху нормативно-правову базу, модифікуючи її відповідно до місцевих умов. Основним нормативно-правовим актом, який планувалося застосувати в Україні став Кримінальний кодекс 1871 р. На його основі створювалися кримінальне законодавство, яке поширювалося на відповідні протиправні дії місцевого населення.

Незважаючи на цілий ряд досліджень, предметом яких є нормативно-правова база, на основі застосування якої діяла судова система, ми усе ще не маємо її системного аналізу. На сьогодні відомі лише декілька відповідних публікацій. Діяльність судів шефенів були об'єктами досліджень вітчизняних дослідників, таких як Гончаренко О. [2; 3; 4; 5], Колісник Н. [9], Куницький М. [10], Левченко Ю. [11], Шайкан В. [12; 13] Але детального розбору нормативно-правової бази зроблено не було.

У березні 1871 року в якості Кримінального кодексу Німецької імперії було введено в дію Кримінальне уложення Північнонімецького союзу 1870 р., яке відрізнялося порівняно високою юридичною технікою. Уложення доповнювалось декілька разів.

Ми пропонуємо розглянути редакцію від 1 жовтня 1941 р. Адже перша редакція від 1871 р. була частково проаналізована дослідниками та викладається в програмі курсів «Історія держави та права зарубіжних країн», але за наступні 70 років Уложення зазнало серйозних змін.

Але варто уточнити, що Німецьке кримінальне уложення в повному обсязі діяло лише для німецьких судів, коло осіб, на яких розповсюджується даний кодекс, було встановлене у Загальній частині даного документу: німецькі громадяни, причому незалежно від того, на території якої держави вони скоїли злочин, а також іноземці, які вчинили неправомірну діяльність на території Німецької держави або поза її межами, якщо діяння було спрямоване проти Німецької держави або німецького народу або, якщо особа вчинила вище вказані дії у якості державного чи військового службовця Німеччини. Причому в уложенні зазначається, що громадянин Рейху не може бути виданий іноземній державі для переслідування та покарання [6, арк. 9 – 11]. Тож, як ми бачимо, що на 1 жовтня 1941 р., у коло осіб не входять злочини осіб, які не мають громадянства Третього Рейху та, у яких німецькі громадяни не є постраждалими. Саме такі невеликі злочини розглядали суди шефенів.

Тому для ми вважаємо доречним розглянути Німецьке кримінальне уложення від травня 1871р., доповнене та змінене у відповідності наступним законам до 1 жовтня 1941 р. у поєднанні з Постановою Рейхскомісара для України про покарання невеликих злочинів і порушень в межах Рейхскомісаріату України від 8 травня 1942 р. На основі Постанови конкретизуємо діяльність шефенів, проаналізуємо Уложення з юридичної точки зору та окремо виділимо статті, за якими могли виносити судові рішення українські шефени у відповідності із § Постанови для розмежування діяльності в галузі Кримінального права німецьких та українських судів.

Отож, Уложення являло собою Кримінальний кодекс у нашому нинішньому розумінні. Кримінальний кодекс Третього Рейху не був єдиним джерелом кримінального права; в цій області діяло також так зване «додаткове» кримінальне право [8]. Цілий ряд кримінальних заборон встановлено некримінальних по природі своїй законодавством (Nebenstrafrecht). Замітками впродовж усього тексту Уложення можна побачити бланкетний виклад деяких норм (відсилання до інших законодавчих актів). Німецьке кримінальне право в широкому розумінні цього поняття розрізняє кримінальне право і право про відповідальність за адміністративні правопорушення. Окрім того, із Уложення на 1941 р. було виведено відділення про банкрутство в окремий закон.

Уложення складалося з двох частин Загальної та Особливої. Перша частина, у свою чергу, складалася із двох глав: Вступні постанови та Про покарання за злочини, проступки та правопорушення загалом. У Загальній частині встановлені підстави та принципи кримінальної відповідальності, підстави звільнення від кримінальної відповідальності та покарання. Дані глави також були присвячені загальним питанням кримінального права: розмежування злочинів, проступків і поліцейських порушень, замаху, співучасті і т.д.

Так, діяння, за скоєння якого загрожувала смертна кара, каторга чи позбавлення волі у фортеці на термін більше 5 років, вважалось злочином. Діяння, за скоєння якого передбачалось позбавлення волі до 5 років, тюрма чи грошовий штраф більший за сто п'ятдесят марок чи необмежений, вважався проступком. Діяння, за скоєння якого могли засудити до арешту чи штрафу до ста п'ятдесяти марок – правопорушення.

Чітко окреслено міри покарання:

- 1 Смертна кара виконувалась у вигляді обезголовлювання.
- 2 Каторга могла бути довічною та строковою. Найвищий термін строкової каторги – 15 років, найменший – 1 рік. Засуджених примушували до виконання певних робіт, які могли бути і поза межами місця позбавлення волі.
- 3 Тюремне покарання надавалось на термін від 1 до 5 років. Ув'язнених могли залучити до виконання певних робіт, відповідно до їх можливостей.

4 Ув'язнення у фортеці могло бути довічне та строкове. Строкове ув'язнення у фортеці могло бути призначене на термін від 1 дня до 15 років.

5 Арешт присуджувався на термін від 1 дня до 6 тижнів.

Повторність злочинів була обставиною, що суттєво обтяжувала наступні міри покарання, при чому, лише у тому випадку, якщо не сплив термін давнини у 5 років. До речі, засудження в іншій країні прирівнювалось до німецького у разі, якщо за законодавством Рейху ці діяння прирівнювались до злочину або умисного проступку.

Суд міг прийняти рішення про одиночне ув'язнення, але без згоди винного воно не могло перевищувати три роки. Також зазначалась можливість дострокового звільнення ув'язненого у разі, відбуття 75% терміну ув'язнення, але не менше 1 року [6, арк. 13 – 15].

Грошові штрафи сплачувались рейхсмарками. За злочини та проступки могли присудити від 3 до 10000 рейхсмарок штрафу, а за правопорушення – від 1 до 150 рейхсмарок. При чому штраф міг виступати, як основним так і додатковим покаранням. При нарахуванні суми штрафу враховували економічні можливості винного та його прибуток від незаконної діяльності. За потреби штраф міг бути вищим за прописаний Законом. За несплати штрафу його стягували майном винного, за неможливості стягнення – заміняли каторгою чи тюрмою [6, арк. 16 – 17].

Додатковою мірою покарання виступало позбавлення громадянських почесних прав: позбавлення активного і пасивного виборчого права, права вступати на державну або військову службу, права бути опікуном, носити кокарду Держави. Наслідком відбування покарання каторгою обов'язково була неможливість заняття військових та державних посад. При інших видах юридичної відповідальності такі наслідки були можливими. Терміни позбавлення громадянських почесних прав були від одного до 10 років в залежності від діяння. [6, арк. 18 – 19].

Разом із покарання позбавлення волі суд міг призначити надзор поліції на термін не більше 5 років, що являв собою заборону перебування у певних місцях та необмежені домашні обшуки [6, арк. 20].

Уложення передбачало запобіжні та виправні міри для відповідних категорій зловмисників, такі як: примусове лікування від алкогольної залежності та психічних хвороб; заборона займатися професійною діяльністю; кастрацію злочинців за злочини проти моралі; заключення в робочому домі [6, арк. 21].

У Загальній частині даного нормативного акту розмежовуються дві стадії вчинення злочину: замах та закінчений злочин. Замах визначався як злочинні дії, які були розпочаті, але не доведені до бажаного результату. Замах на проступок карався лише у випадках передбачених законом, а замах на злочин – обов'язково, лише у меншій мірі, аніж закінчений злочин (покарання могло бути зменшене до чверті передбаченого за завершений злочин.) [6, арк. 25 – 26].

Окремо виділялись види співучасті: підбурювач, посібник, спільник. Кожен співучасник мав бути покараний окремо. Але покарання позбавлявся той, хто зміг вчасно донести владним органам або передбачуваному потерпілому про можливу небезпеку та відверне діяння [6, арк. 26 – 27].

Обставини, що виключали відповідальність, були такі: Недієздатність або часткова дієздатність людини за психічними характеристиками; Винного змусили до злочину; Необхідна оборона; Крайня необхідність; Глухонімі особи, у разі неможливості усвідомити власні дії; Якщо особа не знала про наявність законних обставин для обтяження провини, то вони не враховувались при винесенні вироку судом; Якщо особа, що мала право подати заяву про порушення, не зробила цього протягом трьох місяців із дня, коли їй стало відомо про діяння та винного [6, арк. 27 – 28].

Кримінальне переслідування не порушувалося за давниною, якщо за діяння передбачалось: каторга – 20 років; позбавлення волі більше 10 років – 15 років; позбавлення волі менше 10 років – 10 років; за проступки з покаранням тюрмою на термін більше 3-х місяців – 5 років, інші проступки – 3 роки; правопорушення – 3 місяці [6, арк. 29].

При наявності порушення декількох різних статей даного Уложення, то присуджувалась одна із найтяжчих мір покарання, якщо ж присуджувались сукупні міри покарання, то вони не мали перевищувати найбільші міри, передбачені цим законом [6, арк. 31 – 32].

Особлива частина описувала конкретні види злочинів і покарань. Вона, у свою чергу, складалась із 29 відділень: Державна зрада; Зрада; Напад на Вождя та Рейхсканцлера; Ворожі дії проти дружніх держав; Злочини і проступки щодо виконання публічних прав; Супротив державній владі; Злочини та проступки проти публічного порядку; Злочини і проступки монетні; Лжеприсяга; Безпідставне обвинувачення; Проступки, направлені проти релігії; Злочини і проступки, направлені проти особистого стану; Злочини і проступки проти моралі; Образа; Поєдинок; Проти життя; Тілесні ушкодження; Злочини і проступки проти особистої свободи; Крадіжка та привласнення; Грабіж та здирництво; Потурання та переховування; Обман і підрич довіри; Фальсифікація документів; Карана особиста вигода та розголошення чужих таємниць; Пошкодження речей; Загальнонебезпечні злочини та проступки; Посадові злочини та проступки; Правопорушення.

У статтях кожного із цих відділень наведено перелік діянь, які були злочинами чи проступками і за них встановлено покарання.

Укладення найсуворішими заходами охороняло державний лад Німецької імперії. У § 80 і 81 як посягання на верховну державну владу розглядалися вбивство імператора, зміна порядку престолонаслідування і т.п. і карались смертною карою [1]

Будь-які дії, зміст яких обгрунтовує фактичний склад державної зради, вважався злочином та карався каторгою чи тюрмою на різні терміни аж до довічного, додатковими покараннями могли бути грошові штрафи, неможливість займати публічні посади та нагляд поліції [6, арк. 35 – 37].

Розголошення або здобуття незаконним шляхом державної таємниці також каралось смертною карою. Аналогічне покарання отримували посадові особи, які працювали з іноземним урядом на шкоду Рейху; військові, які служили в іноземних військах, або ті особи, які діяли на шкоду державі під час війни [6, арк. 37 – 43].

При аналогічних злочинах проти союзних держав покаранням могла бути каторга чи тюремне ув'язнення на певний термін, але лише за умови, що подібні злочинні дії могли бути покарані і в тій державі «навзаєм» [6, арк. 43 – 44].

Кримінально караними були і дії осіб, які перешкоджали здійсненню публічних прав: голосування на виборах, прийняття рішення зборами, перешкоджання дозволенним зборам, підробка результатів рішення зборів, купівля чи продаж голосу на виборах. Дані дії карались від одного тижня до 5 років каторги, позбавлення волі у тюрмі чи фортеці. Додатковими покараннями були штрафи та позбавлення публічних прав [6, арк. 44 – 45].

Опір державній владі у будь-якому його прояві заслугогував на думку авторів Уложення серйозних покарань. За одне лише публічне проголошення промови або поширення творів з метою спонукати до одного з діянь, зазначених у цих параграфах, винний підлягав позбавлення волі до 10 років. Проголошення промови на зборах, поширення творів або зображень, які підбурюють до непокори законам або іншим постановам влади, каралися штрафом або тюремним ув'язненням до двох років. У § 116 передбачалися ще більш суворі покарання для осіб, які збираються на публічній дорозі, площі або вулиці і не розходяться після триразового наказу посадової особи або “начальника збройної сили”. Якщо останнім було вчинено опір, винні каралися як бунтівники [1].

Злочинами та проступками проти публічного порядку за відділенням сьомим Уложення могли бути: проникнення у чуже приміщення чи територію, публічні збори людей для насильницьких дій або порушення виконання законів, публічне розповсюдження неправдивої інформації для зневіри у державну владу чи будь-якого керівника, знищення або наруга над будь-якими символами держави, її формою одягу, що-небудь, що мало державні відзнаки і т.д. Відповідно до § 128, особа, яка бере участь в суспільстві, організації, цілі якої “приховуються від уряду”, підлягає тюремному ув'язненню [6, арк. 48 – 55; 1].

Будь-які маніпуляції із фальшивими грошима (вироблення, розповсюдження), умисне пошкодження державних монет чи купюр, або навіть наявність обладнання для виготовлення фальшивих грошей мало бути покаране каторгою або тюремним ув'язненням та обов'язковим грошовим штрафом.

У відділеннях дев'ятому та десятому регламентувалось покарання за лжеприсягу та безпідставне звинувачення. При чому клятвена присяга могла бути дана не обов'язково у судовій залі, а просто за вимогою однієї сторони від іншої до дачі присяги. До присяги прирівнювалось, якщо релігійний служитель дає присягу під «заверительной формулой своего религиозного общества» або чиновник офіційно щось стверджує посилаючись на службову присягу. Покарання за дачу лжеприсяги були достатньо суворі – найбільший термін каторги 10 років. Безпідставне звинувачення у порівнянні вважалося менш небезпечним діянням, бо найтяжчим покаранням було – один рік позбавлення волі у тюрмі [6, арк. 57 – 59].

Статей щодо релігійних проступків в Уложенні всього 2. Богохульство та перешкода виконанню релігійних обрядів каралось позбавленням волі на термін не більше трьох років. Подібним терміном ув'язнення могли покарати людину, яка підкинула чи замінила дитину, але у разі, якщо це було зроблено з корисною метою, то покарання збільшувалось до 10 років каторги [6, арк. 60].

Кримінально караною буда подружня зрада, яка призвела до розлучення, при чому покарання було досить суворим – позбавлення волі до 6 місяців. Інцест у будь-якому прояві також мав бути покараний тюремним ув'язненням до двох років. Каторгою до 10 років карались статеві зносини між чоловіками, зґвалтування. Сутенерство, у нинішньому розумінні, каралось п'ятьма роками каторги. Також зазначимо, у злочинах проти моралі додатковими покараннями могли слугувати штрафи, позбавлення публічних прав і кастрація [6, арк. 61 – 65].

Будь-яка образа, розповсюдження недостовірної інформації, як про живу людину, так і покійну, яка може нанести образу, каралась тюрмою до двох років та грошовим штрафом [6, арк. 65 – 68].

В уложенні кримінально караними були і поединки. При чому покарані мали бути обидві сторони. При чому виклик на поєдинок та його прийняття – до 6 місяців ув'язнення у фортеці; після поединку обом присуджувалось ув'язнення до 5 років; у випадку смерті одного з учасників – до трьох років. Якщо у поєдинку загинув один з учасників через порушення правил, то винного мало бути покарано, як вбивцю [6, арк. 68 – 69].

Злочини проти життя були другою категорією діянь, за які могли присудити смертну кару. При чому, до неї засуджувались особи, які вважались «ниций вбивця» - людина, яка вбила когось через кровожерливість чи по іншим ницим мотивам. У іншому випадку вбивцю могли засудити до довічної чи строкової каторги не менше 5 років. У даному виді злочинів пом'якшуючою обставиною могли бути тяжкі образи чи сильне роздратування померлим винного. За аборт або вбивство немовляти мала бути покарана мати, та той, хто безпосередньо проводив процедуру. Будь-яке спонукання до аборту, розповсюдження та публічна реклама засобів для цієї процедури. Навіть залишення без догляду немічної, в силу віку, дитини засуджувалось тюрмою на термін не менше трьох місяців, а у разі нанесення тяжких тілесних ушкоджень даним діянням – каторгою не менше трьох років [6, арк. 69 – 71].

Насильницьке поводження з дітьми, нанесення тілесних ушкоджень фактично прирівнювалось у покаранні та мало бути покарано на термін не менше 3 місяців тюремного ув'язнення, а в особливо тяжких випадках – до 5 років каторги. Якщо після нанесення тілесних ушкоджень людина втрачала частину тіла, зір, слух, можливість говорити і т.д. термін каторги збільшувався до 5 років. Якщо при тілесних ушкодженнях застосовувалася отрута, то термін ще збільшувався до 10 років каторги, а якщо після застосування отрути людина помирала – могли призначити і довічну каторгу [6, арк. 71 – 73].

Цікавим фактом було те, що викрадення «Людини» каралось каторгою, а викрадення жінки, незаміжньої жінки, неповнолітньої особи – тюрмою. Терміни при цьому не вказувались [6, арк. 73 – 75].

За звичайний грабіж злодію загрожувало ув'язнення у тюрмі, а крадіжка із незаконним проникненням до чужого приміщення, наявність, але не використання зброї, групове пограбування, пограбування вночі житлового приміщення – призначалась каторга до 10 років. Повторний злочин у цій сфері був обставиною суттєво обтяжуючою покарання, терміни ув'язнення зростали за їх наявності. Зауважимо, що крадіжка родичами по висхідній лінії у родичів по низхідній лінії або одним з подружжя у іншого не каралось [6, арк. 75 – 77].

Як грабіж кваліфікувалось пограбування, яке супроводжувалось насиллям, погрозами та застосуванням сили. Зараз подібне діяння кваліфікується, як розбій. За грабіж засуджували до каторги. Існували і обтяжуючі обставини подібні до інших видів пограбування, при їх наявності мінімальний термін покарання зростав до 5 років [6, арк. 78 – 79].

За потурання та переховування покарання були відносно невеликі, при чому вони не мали перевищувати терміну покарання за власне злочин за вчинення якого переховують, а також неможливо притягнути до покарання родичів у даному виді проступків, за виключенням випадку, коли про переховування було домовлено заздалегідь. Єдиним випадком у даному відділенні Уложення, де термін покарання був достатньо великим (до 10 років каторги), коли людина займалась переховуванням «у вигляді промислу» [6, арк. 79 – 80].

Введення в оману з метою власної вигоди каралось тюремним ув'язненням, а додатковими покараннями часто могли бути штрафи та позбавлення публічних прав [6, арк. 80 – 82].

Фальсифікація приватних документів могла бути покарана каторгою на термін до 5 років, а офіційного державного документу – до 10 років. При чому мали бути покарані і той, хто фальсифікував документи і той, хто свідомо використовував ці документи, але на різні терміни ув'язнення [6, арк. 82 – 85].

На термін до двох років могли бути ув'язнені особи, які організували чи брали участь в публічних азартних іграх. Також мали бути покарані особи, які без відповідного на те дозволу займалися полюванням та рибальством, обтяжуючою обставиною у даному випадку було заняття даними діяннями у вигляді промислу. Додатковим покаранням у даному виді правопорушень була конфіскація знарядь для полювання та риболовлі, при чому собаки чи інші тварини також вилучались і не було важливо у чийй власності знаходилося все це. Існувало поняття лікарської та адвокатської таємниці, за її розголошення відповідну особу могли покарання тюремним ув'язненням до трьох місяців або грошовим штрафом [6, арк. 85 – 90].

За пошкодження речей зловмиснику загрожувало ув'язнення на термін до двох років, якщо ці пошкоджені речі були предметами мистецтва, належали будь-якій релігії, пам'ятками культури і т.д. термін зростав до трьох років [6, арк. 91].

Каторгою каралась людина, яка вчинила підпал, при чому обтяжуючими обставинами у даному випадку були: смерть людини та протидія ліквідації пожежі. Також каторгою на різні терміни аж до довічного карались влаштування повені, вибуху, отруєння води у колодязях чи розповсюдження отруйних речовин, розповсюдження заразних хвороб, як серед людей, так і сприяння розповсюдженню хвороби у тварин через ввіз хворого скоту [6, арк. 91 – 96].

Пропонування подарунків та інших зисків службовцю, судді, служителю релігії та отримання їх відповідними особами визначалися Уложенням як кримінально-карані. Будь-яке перевищення службових повноважень, застосування незаконної сили при виконанні службових функцій, отримання незаконних доходів та інші подібні серйозні професійні злочини та проступки карались ув'язненнями на різні терміни, а додатково неможливістю займати певні посади та грошовими штрафами [6, арк. 96 – 102].

Окремим останнім відділенням в Уложенні були прописані покарання за правопорушення.

Штрафом до 150 рейхсмарок карались: Збір запасів зброї; Незаконне виготовлення печаток, відтисків, форм для виготовлення грошових банкнот; Використання герба Рейху; Хуліганство та ін.

Арештом мала бути покарана особа, яка: Займається бродяжництвом; Просить милостиню; Залежна від алкоголю та азартних ігор і через це не може сама себе утримувати; Людина, яка отримувала соціальну допомогу по бідності, але відмовлялась виконувати роботу, яку їй пропонували; Той, хто ухилявся від утримання тих осіб, яких зобов'язаний та ін. [6, арк. 103 – 110].

Взагалі система правопорушень була достатньо розширена. Вище наведена лише їх частина. Проаналізувавши весь документ, іноді достатньо складно знайти грань між проступком та правопорушенням (наприклад у галузі фальсифікації документів, зберігання та виготовлення пристроїв для вироблення банкнот та монет).

У більшості злочинів та проступків кримінальне провадження розпочиналось із заяви. При чому у деяких статтях були чітко визначені особи, які мали право дати заяву.

За структурою кримінально-правова норма Особливої частини Уложення, вже традиційно для кримінального права, із двох частин: диспозиції та санкції. Роль гіпотези виконує диспозиція.

В Уложенні прослідковуються декілька видів диспозиції:

- 1 Проста диспозиція. Наприклад, ст. 185 «За образою слідує покарання грошовим штрафом чи тюрмою строком до одного року». В цій диспозиції не розкрито поняття «образа».
- 2 Описувальна диспозиція. Це основний вид диспозицій, де розшифровується, описується основні ознаки злочину чи проступку.
- 3 Відсылна диспозиція. Для розуміння змісту є відсилання до іншої статті даного Уложення. Ст. 102 «Хто здійснює проти іноземної держави зрадницькі дії, вказані у §§ 80 до 81, той карався тюрмою чи ув'язненням у фортеці».
- 4 Змішана диспозиція. Має риси декількох вище зазначених диспозицій.

Санкції присутні у документі у таких видах:

- 1 Відносно визначена санкція – вказаний вид покарання, його верхню та нижню межу. § 90 е «... карається тюрмою до трьох років».
- 2 Альтернативна санкція – вказано два чи більше видів покарання. § 226 «... призначається каторга строком не менше трьох років чи тюрма строком не менше трьох років».

За аналогією із Кримінальним кодексом України, що чинність Уложення базується на трьох принципах: принцип територіальності, принцип громадянства та універсальний принцип. Принцип територіальності – особа, яка вчинила злочин на території Третього рейху, мала бути покарана за законом цієї держави. Принцип громадянства – громадяни Третього Рейху не у залежності від країни, де було скоєно злочин, мали відповідати за законам Третього Рейху. Універсальний принцип – якщо тяжкий злочин було скоєно проти прав і свобод громадян Третього Рейху або власне державних інтересів, не в залежності від громадянства злочинця та території, де було скоєно правомірні дії, то він мав бути покараний за законами Третього Рейху.

Отож, під час аналізу документу ми прийшли до висновку, що у сфері покарання Укладення мало певну подвійність. З одного боку, в ньому зберігалися принципи залякування, що проявлялося в широкому колі криміналізованих діянь і жорсткими санкціями за їх вчинення, а з іншого боку, воно вже не могло не враховувати диктуються часом буржуазних ліберальних новацій (наприклад, виключення тілесних покарань і обмеження смертної кари, яка в мирний час передбачалася лише в двох випадках: умисного і заздалегідь спланованого вбивства і державної зради). Найпоширенішими покараннями були тюремне ув'язнення, позбавлення публічних прав і штраф.

Постанова Рейхскомісара для України про покарання невеликих злочинів і порушень в межах Рейхскомісаріату Україна була аналогічно поділена на дві частини. Але у першій частині стисло вказані покарання, які мали право присуджувати винним ше-

фени, у другій частині було дано чіткий перелік статей Кримінального уложення, якими могли користуватись шефени.

Окрім того, на відміну від вищезгаданого Кримінального кодексу коло осіб, яких могли притягнути до суду шефенів було обмежено місцевим не німецьким населенням.

Українські шефени діяли за уповноваженням Гебітскомісара і на його подання призначалися та звільнялися генеральним комісаром. Їх заліковували до місцевого управління, але підлягали безпосередньому наглядові Гебітскомісара. При чому, Гебітскомісар міг вирок пом'якшити, збільшити чи взагалі скасувати, міг звільнити обвинуваченого від кари або просити німецьку прокуратуру про перегляд справи. Тобто автономність прийнятих рішень була лише в тому випадку, якщо дане рішення влаштувало орган нагляду. Генеральні комісари здійснювали нагляд над службовою діяльністю шефенів через правничі відділи [7, арк. 5 – 6].

Українські шефени застосовували німецьке кримінальне право, при чому лише окремі статті Уложення. Максимальний термін ув'язнення, який вони могли присудити – 2 роки, грошовий штраф до 10000 карбованців із заміною позбавленням волі на 3 місяці. Додатковими покараннями могла бути конфіскація майна [7, арк. 5 – 6]. Позбавлення волі відбувалось у німецьких каральних установах, а грошове стягнення – управлінням, при якому перебував шефен.

Постанова Рейхскомісара України дублювала у своєму змісті 25 параграфів Загальної частини Уложення і 116 параграфів Особливої частини. Причому, переслідування за скоєння даних злочинів, проступків та правопорушень належало до відання українських шефенів лише у тому випадку, якщо збитки або вартість замаху не перевищували 1000 карбованців [6; 7].

За даною Постановою шефени могли користуватися статтями із Загальної частини, які регулювали види покарань (штраф, арешт, тюремне ув'язнення), які вони мали право присуджувати; порядок стягнення штрафів; замах на проступок; співучасть; обставини, що виключають відповідальність; наявність декількох злочинів. Кожен із цих відділів продубльовано не повністю, а лише ті статті, які стосувались незначних проступків.

Фактично через тяжкість злочинів виключено із Особливої частини Уложення у Постанові для шефенів у повному обсязі 11 відділень: Відділення 1: Державна зрада; Відділення 1а: Зрадництво; Відділення 2: Напад на Вождя та Рейхсканцлера; Відділення 4: Ворожі дії проти дружніх держав; Відділення 5: Злочини і проступки щодо виконання публічних прав; Відділення 6: Супротив державній владі; Відділення 8: Злочини і проступки монетні; Відділення 9: Лжеприсяга; Відділення 15: Поєдинок; Відділення 20: Грабіж та здирництво; Відділення 28: Посадові злочини та проступки.

Чотири відділення Особливої частини Уложення знаходилися повністю у юрисдикції шефенів: Відділення 10: Безпідставне обвинувачення; Відділення 11: Проступки, направлені проти релігії; Відділення 14: Образа; Відділення 29: Правопорушення [6; 7].

Усі інші відділення були представлені частково у різному об'ємі.

Серед злочинів проти публічного порядку суди шефенів мали право розглядати проникнення до чужого приміщення, погрозу загальнонебезпечним злочином, носіння форми військової чи посадової без відповідного дозволу, знищення офіційних документів, печаток, оголошень або речей взятих у заставу офіційною особою, неправдиві виправдання за неявку до суду (не зважаючи на те, для чого людина була викликана).

Злочини проти особистого стану представлені в Постанові однією статтею: приховування законних перешкод для шлюбу.

Злочини проти моралі кваліфікувались у Третньому Рейху, як тяжкі. Тому основну частину даних злочинів розглядали німецькі суди за виключенням подружніх зрад, розбещення неповнолітніх та розповсюдження творів та зображень, які «не будучи огидними, грубо ображали почуття сором'язливості» [6; 7].

Аналогічно кваліфікувались, як тяжкі, а деякі, як особливо тяжкі, за які, як було вказано вище могли присудити смертну кару, злочини проти життя. Фактично для винесення рішення шефенам надавалось лише два види злочинів – аборт та будь-які дії, які могли його стосуватись (спонукання до нього, розповсюдження реклами і т.д.) та вбивство з необережності.

Злочини та проступки проти особистої свободи та нанесення тілесних ушкоджень фактично повністю передавались до юрисдикції українських судів. Виключенням були злочинні діяння, внаслідок яких потерпілий гине.

Крадіжка речей невеликої цінності; заволодіння чужою річчю, яка знаходилась на зберіганні у винного; крадіжка у членів сім'ї – усі ці проступки карались у відповідності з Постановою судами шефенів.

Справу за потурання та переховування злочинців, виключаючи випадки повторного аналогічного злочину та вчинення даного злочину у вигляді промислу мали розглядатись місцевими суддями.

Майже у повному обсязі продубльовано у Постанові наступні відділення 22 – 26. Виключенням стали лічені статті, у яких вказано на повторність злочинів, отримання власної вигоди від протиправних дій, наявність та використання зброї, в тому числі мисливської, без відповідного на те дозволу. Все це ставало обтяжуючими обставинами та збільшувало покарання, відповідно такі справи мали розглядатись німецькими судами [6; 7].

У 27 відділенні лише два параграфи могли бути розглянуті місцевими судами: надання особі, що знаходиться на лікуванні від алкогольної залежності, міцних напоїв чи наркотичних речовин; ненадання допомоги у нещасних випадках.

Що характерно для обох документів – відсутність преамбули та прикінцевих положень. За характеристикою правових норм вони однакові через те, що більша частина статей просто продубльовані лише в обмеженій, потрібній кількості.

Як ми бачимо, список статей, які відносили до правомочності судів шефенів достатньо невеликий у порівнянні з німецькими судами. В основному, такі суди вирішували справи щодо діянь, які за § 1 Загальної частини Уложення кваліфікувались як проступки чи правопорушення. Окрім того будь-яке рішення суду шефенів могло бути змінене за висновком Гебітскомісара. Таке порівняння юрисдикції судів та постатейний розбір двох основних документів, на яких базувалось кримінальне право окупованих територій, дає реальну картину судової системи через призму нормативно-правової бази.

Список використаної літератури:

- 1 Вологдин А. А. 2013, *История государства и права зарубежных стран: учебник для бакалавров*. 4-е изд., перераб. и доп. М.: Издательство Юрайт.
- 2 Гончаренко О. 2009, Застосування елементів радянського законодавства в управлінсько-розпорядчій практиці установ Райхскомісаріату “Україна” на початковому етапі становлення гітлерівського окупаційного режиму: постановка проблеми (друга половина 1941 – початок 1942 рр.). *Часопис української історії*. 18. с. 163 – 165.
- 3 Гончаренко О. 2009, Кримінальне право як засіб регулювання поведінки місцевого населення Рейхскомісаріату “Україна”: огляд нормативної бази та судової практики (1941 – 1944 рр.). *Наукові записки з української історії: Збірник наукових праць*. 23. 120 – 126.
- 4 Гончаренко О., Куницький М., Лисенко О. 2014., Система органів місцевого управління на території райхскомісаріату «Україна» та «військової зони». 1941 – 1944 рр. Київ.
- 5 Гончаренко О., Лисенко О., Першина Т. 2010., Система управління окупованими територіями України. *Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI століття. Історичні нариси*. Київ, Наукова думка, 321 – 367.
- 6 Державний архів Полтавської області Ф. Р-8676. Оп. 2. Спр. 4. Германское уголовное уложение. 1942., 111 арк.
- 7 Державний архів Полтавської області Ф. Р-8676. Оп. 2. Спр. 5. Постанова Рейхскомісара для України про покарання невеликих злочинів і порушень в межах Рейхскомісаріату України від 8 травня 1942 р.

- 8 Иванов А.А. 2013, История государства и права зарубежных стран. Москва.
- 9 Колісник Н. 2014., Проблеми нормативно-правового забезпечення роботи місцевих судових установ на теренах Райхскомісаріату Україна (1941–1944 рр.). *Гілея: науковий вісник*. 91. 93-97.
- 10 Куницький М. П. 2014., Функціонування установ шліфенів та шефенів на теренах Райхскомісаріату «Україна»: аналіз судової практики (1941 – 1944 рр.). *Часопис української історії*. 29. 29 – 34.
- 11 Левченко Ю. І. 2011., Судовий апарат німецьких адміністративно-територіальних одиниць України за роки окупації: 1941 – 1944 рр. *Вісник академії праці і соціальних відносин федерації профспілок України. Науковий збірник. Серія: Політика, історія, культура*. 4 (60), 115-120.
- 12 Шайкан В. О. 2006., Німецька система судочинства та діяльність українських правових відділів у роки тимчасової гітлерівської окупації України. *Безсмертя подвигу: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, Київ, 22 квітня 2005 р. Київ.
- 13 Шайкан В. О. 2007., Стан системи судочинства на території Рейхскомісаріату «Україна» та військової зони в роки гітлерівської окупації. *Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей*. 11. 205 – 210.

References:

- 1 Vologdin A. A. 2013. Istoriya gosudarstva i prava zarubezhnykh stran: uchebnik dlya bakalavrov. 4-e izd.. pererab. i dop. M.: Izdatelstvo Yurayt.
- 2 Honcharenko O. 2009, Zastosuvannia elementiv radianskoho zakonodavstva v upravlinsko-rozporiadchii praktytsi ustanov Raikhskomisariatu "Ukraina" na pochatkovomu etapi stanovlennia hitlerivskoho okupatsiinoho rezhymu: postanovka problemy (druha polovyna 1941 – pochatok 1942 rr.). *Chasopys ukrainskoi istorii*. 18. s. 163 – 165.
- 3 Honcharenko O. 2009, Kryminalne pravo yak zasib rehuliuвання povedinky mistsevoho naselennia Reikhskomisariatu "Ukraina": ohliad normatyvnoi bazy ta sudovoi praktyky (1941 – 1944 rr.). *Naukovi zapysky z ukrainskoi istorii: Zbirnyk naukovykh prats*. 23. 120 – 126.
- 4 Honcharenko O., Kynytskyi M., Lysenko O. 2014., Systema orhaniv mistsevoho upravlinnia na terytorii raikhskomisariatu «Ukraina» ta «viiskovoi zony». 1941 – 1944 rr. Kyiv.
- 5 Honcharenko O., Lysenko O., Pershyna T. 2010., Systema upravlinnia okupovanymy terytoriamy Ukrainy. *Ukraina v Druhii svitovii viini: pohliad z KhKhI stolittia. Istorychni narysy*. Kyiv, Naukova dumka, 321 – 367.
- 6 Derzhavnyi arkhiv Poltavskoi oblasti F. R-8676. Op. 2. Spr. 4. Hermanskoe uholovnoe ulozhenye. 1942., 111 ark.
- 7 Derzhavnyi arkhiv Poltavskoi oblasti F. R-8676. Op. 2. Spr. 5. Postanova Reikhskomisara dlia Ukrainy pro pokarannia nevelykykh zlochyniv i porushen v mezhakh Reikhskomisariatu Ukrainy vid 8 travnia 1942 r.
- 8 Ivanov A.A. 2013. Istoriya gosudarstva i prava zarubezhnykh stran. Moskva.
- 9 Kolisnyk N. 2014., Problemy normatyvno-pravovoho zabezpechennia roboty mistsevykh sudovykh ustanov na terenakh Raikhskomisariatu Ukraina (1941–1944 rr.). *Hileia: naukovyi visnyk*. 91. 93-97.
- 10 Kynytskyi M. P. 2014., Funktsionuvannia ustanov shlifieniv ta shefeniv na terenakh Raikhskomisariatu «Ukraina»: analiz sudovoi praktyky (1941 – 1944 rr.). *Chasopys ukrainskoi istorii*. 29. 29 – 34.
- 11 Levchenko Yu. I. 2011., Sudovyi aparat nimetskykh administratyvno-terytorialnykh odynyts Ukrainy za roky okupatsii: 1941 – 1944 rr. *Visnyk akademii pratsi i sotsialnykh vidnosyn federatsii profspilok Ukrainy. Naukovyi zbirnyk. Serii: Polityka, istoriia, kultura*. 4 (60), 115-120.
- 12 Shaikan V. O. 2006., Nimetska systema sudochynstva ta diialnist ukrainskykh pravovykh viddiliv u roky tymchasovoi hitlerivskoi okupatsii Ukrainy. *Bezsmertia podvyhu: Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, Kyiv, 22 kvitnia 2005 r. Kyiv.
- 13 Shaikan V. O. 2007., Stan systemy sudochynstva na terytorii Reikhskomisariatu «Ukraina» ta viiskovoi zony v roky hitlerivskoi okupatsii. *Storinky voiennoi istorii Ukrainy: Zb. nauk. statei*. 11. 205 – 210.

Ivanenko A.O.

GERMAN CRIMINAL LEGISLATION IN OCCUPIED UKRAINE: CHARACTERISTICS OF NORMATIVE BASIS

The basic legal act, which was planned to be applied in Germany by the German administration during occupation, was the Criminal Code of 1871. On the basis of it, criminal legislation was created which extended to the corresponding illegal actions of the local population. Despite a number of studies, the subject of which is the regulatory framework used as a basis for judicial system functioning,

there is still a lack of systemic analysis. Shephen courts functioning was the research object of Ukrainian scientists such as O. Goncharenko, N. Kolisnik, M. Kunitsky, Y. Levchenko, V. Shaikan. However, there was no detailed analysis of the regulatory framework. It should be clarified that the German Code of Criminal Procedure was fully applicable only to German courts, and on October 1, 1941, it did not relate to the crimes committed by people who do not have the citizenship of the Third Reich and in which German citizens are not victims. It is these misdeeds which were considered by the courts of the shephens. Therefore, the article deals with the German Criminal Code of May 1871, supplemented and changed in accordance with the following laws issued before October 1, 1941, in conjunction with the Reichscommissar of Ukraine Resolution for the punishment of small crimes and law violations within the Reichscommissariat of Ukraine on May 8, 1942. Based on the Resolution, functioning of shephens was clarified, the articles were analysed from the legal point of view and separate articles were allocated as those which could be used by the Ukrainian shephens for court decisions in accordance with the Resolution on the German and Ukrainian Courts division in the field of Criminal Law. The list of articles relating to the jurisdiction of the shephen courts is rather small in comparison with the German courts. Basically, such courts resolved cases classified as offenses or law violations. In addition, any decision of the shephen court could be changed according to the decision of the Hebitskommissar. Such comparison of the court jurisdiction and the item analysis of the two main documents on which the criminal law of the occupied territories was based gives a real picture of the judicial system through the prism of the normative and legal framework.

Key words: *coll, code, article, crime, punishment, imprisonment, fine.*